

is azt. Tudósításaiból egyértelműen kiderül, kik azok, akik valóban, személyes érdekeiket is félretérve tenni szeretnék a hazáért; Széchenyi, Deák, Wesselényi vagy Kölcsey felszólalásait nagy terjedelemben idézi, és nagy rokonszenvvel magyarázza, míg a reformok ellenzőiről tudatlanságuk és nemtörődömségük miatt nemegyszer gúnnyal és megvetéssel ír. Az országgyűlési ülések és zajos csatározások végeztével Kossuth egy új lap, a Törvényhatósági Tudósítások beindításáról határoz, melyben a már kialakult tudósítói és levelezői hálózat segítségével a tovább élő megyei ellenzéki politizálásnak teremtett egyre ismertebb fórumot. A kormányzat az ellenzék politikai sikerei láttán határozott fellépésre szánta el magát, 1837 májusában Kossuthot letartóztatták, és négy év börtönre ítélték. Kossuth a börtönévek után még felkészültebben és elszántabban lépett az országos politika színpadára. Ez év végén visszautasíthatatlan ajánlatot kap egy új lap szerkesztésére, melyet fenntartásai ellenére is elvállal. 1841 elején kijön a nyomdából Kossuth szerkesztésében a Pesti Hírlap első száma. Ettől a naptól kezdve maga írja bele a magyar sajtóban általa bevezetett vezércikkeket, s a hétköznapi életből vett példákon keresztül 1844-ig magyarázza, tanítja e hasábkokon a szabadelvű polgári demokrácia elveit, működését, szembeállítva a tarthatatlan hazai állapotokkal.

Itt nyert megfogalmazást az áprilisi törvényekben elfogadott összes fontos reformkori követelés: a közteherviselésről, a szabad földről és a szabad sajtóról, a felelős kormányról és a népképviselői országgyűlésről.

A Pesti Hírlap elvesztése után az Iparegyesület lapjában, a Hetilapban az ország iparosítása és modernizálása mellett száll síkra, majd a szabadságharc védelmében 1848 nyarán Kossuth Hírlapja címmel indít újságot. Emigráns politikusként ünnepelt szónok, majd vezető európai és tengerentúli lapok publicistája lesz, később a kiegyezést élesen kritizáló újságot ad ki Negyvenkilencz címen. A 19. század legnagyobb hatású magyar publicistája hosszú életének utolsó évtizedében a több kötetben megjelenő összegyűjtött iratain dolgozik, és rendezi azokat sajtó alá.

SZELKE LÁSZLÓ

(Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002.
1950 Ft)

Polányi Mihály

„A szabadság alapjainak elemzése nagy gyakorlati jelentőséggel bír mindazok számára, akik értékelik a szabadságot. Ugyanis azt remélhetjük, hogy ezen alapok megvilágításával szilárdabbá tesszük őket.”

A fenti szavakat (melyeket akár életművének mottójául is választhatnánk) a nemzetközi hírnévnek örvendő magyar filozófus, Polányi Mihály vetette papírra a 20. század derekán. Polányi kémikusként kezdte pályafutását, Németországban folytatott kutatásait azonban berekesztette a történelem, pontosabban a nemzetiszocialisták hatalomra jutása. Az Angliába emigrált gondolkodó az Európát fenyegető, eltérő színezetű, de közös gyökerű diktatúrákkal szembenézve a tudomány- és társadalomelméletnek szentelte idejét. Írásaiból, melyek a szabad társadalom védelmében születtek, most a hazai tudósokat bemutató Magyar Panteon sorozatban jelent meg válogatás.

Polányi elutasítja a szabadság hagyományos filozófiai koncepcióit; úgy látja, azok a gyakorlatba átültetve aláássák önmagukat, s két elmentés, de egyaránt szélsőséges végkifejlethez vezetnek: a nihilizmushoz, valamint (többnyire az előzőn keresztül) a totalitarizmus-hoz. Absztrakt elméletek helyett egy olyan modellt keres, amely valóban előmozdítja a szabadság kibontakozását, s amely a társadalmi reflexió során is alkalmazható. Ezt a modellt pedig (véltetően természettudományos képzettségének köszönhetően) a tudományos közösségek működésében találja meg.

Elképzelésének kifejtése során Polányi kemény kritikával illeti a szá-

zad első felének tudományképét meghatározó elméleteket. Egyrészt elveti a marxista felfogást, amely szerint a tudomány nem önálló tevékenység, hanem az uralkodó osztály érdekeinek kiszolgálója. Másrészt azt a pozitivista elgondolást is fenntartásokkal kezeli, amely túlzott igényekkel lép fel a tudomány nevében, s egyenesen irracionálisnak vagy értelmetlennek tekinti az élet azon területeit (például a hit és az erkölcs tartományát), melyek nem korlátozhatók a természettudomány fogalomkészletére. Polányi tagadja, hogy létezne egy olyan üdvöztető tudományos módszer, amely mintegy automatikus válaszokat kínál kérdéseinkre; ehelyett a kutatás személyes dimenzióját hangsúlyozza, valamint a tudósoknak azt a nemzedékeken átívelő tevékenységét, amely a problémák rövidre zárása helyett újabb és újabb kérdések megfogalmazására irányul.

Az autonóm tudományos közösség legfőbb jellemzője a kutatás szabadsága: csak akkor remélhetjük, hogy a tudósok új, nem várt eredményekre jutnak, ha tevékenységüket nem rendeljük alá állami vagy gazdasági direktíváknak. Ez a szabadság azonban korántsem parttalan, hiszen a kutatók elődeik munkásságára építenek, bekapcsolódva ezáltal egy igen gazdag hagyományba, amely egyfajta „belső” szabályozó erőt biztosít. A Polányi által felvázolt képben jelentős szerep jut a tekintélynek és a tradíciónak; ezek azonban nem csor-

bíjták a tudományos szabadságot, hanem éppen kiteljesítik azáltal, hogy önálló, értékteremtő cselekvésre buzdítanak, s egyben védelmet nyújtanak az egyéni önkény közöségromboló hatásával szemben.

A „tudomány köztársaságának” konzervatív eszménye nem csupán a szűk szakmai közösségek számára bizonyulhat megfontolásra méltónak. A társadalmi folyamatok külső szempontokkal indokolt „racionalizálása” szintén zsákutcaba vezet, mivel szükségképpen a szabadság visszaszorítását vonja maga után. A totalitárius törekvésekre adott megfelelő válasz azonban nem az egyén korlátlan szabadságának kinyilvánítása; a hagyományos intézmények megkérdőjelezése éppen azt a közös alapot rombolja le, amely a párbeszéd, az érvelés, valamint a kölcsönös meggyőzés lehetőségét biztosítja. „A szabad társadalom megszűnne létezni, ha tagjai valaha is elismernék, hogy valamelyik fontos ellentét elrendezhető erőszakkal”, írja Polányi, s nem csupán diagnózisa bizonyul máig érvényesnek, hanem az általa javasolt gyógy mód is: „felelősséggel tartozunk legjobb képességeink szerint szolgálni azt a konkrét hagyományt, amelybe beleszülettünk”.

PÁPAY GYÖRGY

(Szerkesztette Molnár Attila Károly,
Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2002.
261 o. 3000 Ft)

Jámborné Balog Tünde: *Az én kalendáriumom*

Egyfajta családi mitológiát kaptunk ajándékba Jámborné Balog Tündétől. Az ismert képzőművész-pedagógus az évkör jeles napjai köré csoportosította élményekben és érzelmekben gazdag gyermekkori emlékeit, felnőttkori élményeit, és a személyes beszámolót értékes művelődéstörténeti adatokkal egészítette ki. A közvetlen, egyszerű és mégis színes leírásokat olvasva ma sokszor fel sem tűnő, egykor fontos ünnepekre akadunk:

„Szegény, szegény Szent Luca, ha sejtetted volna, mi lesz névünnepeidből – amely a Gergely-naptár bevezetéséig a téli napfordulóra esett –, micsoda pogány babonások vadona burjánzik el tájékán, ki tudja, nem fordulsz-e vissza a mártírhálálhoz vezető úton? Mert hiába származik neved a latin lux – fényesség – szóból, napod a legsötétebbek közé tartozik. Szent Lucának híres napja a napot rövidre szabja, tartották a régi szögediek. A hosszú éjszaka kedvez a bűbájoskodásnak, bosszorkány-praktikáknak, talán ezért tette meg a néphit Luca asszonyt az ördögösök fejének. A napján kezdődő tizenketted gonoszjáró idő, jó lesz nyírfasöprűt kötni éjfélkor a kémény alatt, amivel kizavarható; fokhagymával keresztet írni az ajtókra, amivel távol tartható; Luca székét,